

КНИГОПЕЧАТАНИЕ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ ПЕРЕД ПРИБЫТИЕМ ИВАНА ФЕДОРОВА

Затрагивается проблема существования книгопечатания на украинских землях перед прибытием Ивана Федорова. Прослеживается аргументация исследователей украинского книгопечатания XV-XVI вв. и её актуальность для современной украинской науки.

BOOK-PRINTING ON UKRAINIAN LANDS BEFORE COMING OF IVAN FEDOROVICH

The problem of existence of book-printing on Ukrainian lands before Ivan Fedorovich's coming is investigated. Arguments of 15-16 cc. Ukrainian book-printing's researchers and their actuality for modern Ukrainian science are watched.

Стаття надійшла 17.08.2011

УДК 655. 41: (398)

Г. Я. Янів

Українська академія друкарства

УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ ТЕМАТИКИ у 60–70-х рр. ХІХ ст.

Висвітлюється стан українського книговидання фольклорної тематики в період царських заборон 60–70-х рр. ХІХ ст.

Фольклорний матеріал, видання українського фольклору, усна народна творчість, книговидання

60–70-ті рр. ХІХ ст. — період важких репресій проти української мови, культури, книго- і пресовидання та українства загалом. За цей, здавалось би, нетривалий час, виходять два царські укази про заборону «всього українського». У 1863 р. набуває дії Валуєвський циркуляр. Незадовго, у 1876 р., російська влада приймає Емський указ, який за своєю суттю та ідеєю був доповненням попереднього, однак містив ще тяжчі заборони розвитку українства, які доповнювали валуєвські, і вдвічі довше діяв — аж до 1906 р., цілком заборонивши українське письменство. Перш за все тодішня російська влада на Україні «намагалася утворити велику, міцну й могутню державу», зазначає Ф. Савченко, «а побоювалася ця сама влада найбільше того, щоб її не було повалено, й загрозу для себе вона бачила з боку революційно-соціалістичного руху» [6, с. 113].

Царські заборони і репресії позначились і на виданні української народної творчості, яка є основним свідченням того, що український народ має

свою усну словесність, культуру, звичаї, традиції, історію, а отже й окрему державу. Це було не вигідно для Російській імперії, влада якої прагнула розпорозити український народ у своїх володіннях. Та, попри зумисне стримання розвитку українського книговидання, все ж здійснюється випуск творів українського фольклору.

Ще до Валуєвського циркуляру, на початку 60-х рр., виходять етнографічні збірки *Миколи Маркевича «Обычаи, повѣрья, кухня и напитки у Малороссіань»* (1860 р.) та *Миколи Закревського «Старосвѣтскій Бандуриста»* (1860 р.).

У 1864 р. в Петербурзі виходить чи не найвидатніша фольклористична праця того часу — збірник приказок *Матвія Номиса (Симонова) «Українські приказки, прислів'я и таке инше»*, який налічує близько 15 тис. одиниць. Науковець згрупував у ньому матеріал, переважно зібраний Опанасом Марковичем. Крім того, упорядник використав фольклорні записи інших збирачів народної творчості — В. Білозерського, М. Білозерського, О. Кониського, Л. Боровиковського.

Зовсім недовго виходить часопис *«Основа»* (1861–1862 рр., за редакцією В. Білозерського) через розходження у політичних поглядах двох груп учасників журналу і неможливість утворити єдину політичну платформу для всього українського суспільства. Участь у його виданні брали два прошарки української інтелігенції: колишні кирило-мефодіївці (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров), чий світогляд сформувався в 40-х рр., і нова генерація (Марко Вовчок, Д. Мордовець, Л. Глібов, Ганна Барвінок, О. Кониський, С. Руданський, О. Стороженко), ідеологічні погляди якої зароджувалися у 60-х рр., так звані «шістдесятники». Фундаторами, а також провідними діячами журналу були перші, молодша ж генерація в *«Основі»* лише випробувала свої сили [4, с. 215]. У часописі одночасно з творами художньої літератури, працями з історії, бібліографії, документами, спогадами, літературною критикою і публіцистикою, рецензіями друкувалися й етнографічні праці, основними авторами яких були М. Номис, А. Свидницький, П. Чубинський, П. Єфименко. У ньому публікувалися не лише зібрання етнографічних фактів, а й простежувалися окремі спроби систематизації та пояснення зібраного матеріалу.

Попри складні політичні умови розвиток української науки, зокрема фольклористики та етнографії, а також оприлюднення її результатів шляхом втілення у видання здійснювалися при *Науковому товаристві ім. Шевченка*, заснованому 1873 р. (тоді під назвою Товариство ім. Шевченка). Фольклористична діяльність учених здійснювалася в межах окремого підрозділу товариства — Етнографічної комісії. Результати наукової праці публікувалися у періодичних виданнях — *«Етнографічному Збірнику»* та *«Матеріалах до української етнології»* [3].

Паралельно в часі зі створенням НТШ у Львові засновано *Юго-Западный отдел Императорского Русского географического общества* у Києві, при якому працювали авторитетні українські вчені, які організовували наукові

експедиції для записування етнографічних та фольклорних матеріалів, а опісля їх публікування.

Чи не найвидатнішим учасником відділу був *Павло Чубинський*, який ще до його заснування у 1839–1884 рр. здійснив експедицію в західний край для збирання зразків усної народної творчості. У результаті поїздки він записав багато нового матеріалу, який згрупував у сім томів під назвою «*Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край*» (1872–1878 рр.). Поряд із П. Чубинським у Південно-західному відділі працювали й інші вчені — В. Антонович, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Кистяківський, К. Михальчук, О. Русов, О. Потебня, І. Рудченко, Ф. Вовк, М. Левченко, А. Лончевський, І. Новицький, М. Лисенко. [1–2]. Метою відділу була не лише культурно-наукова діяльність, а й визвольно-політична. Порівняно з іншими відділами Географічного товариства київський відрізнявся тим, що мав національний характер діяльності, тоді як по всіх інших робота виконувалася виключно силами російських приїжджих учених. Праці науковців друкувались як у «Трудах» П. Чубинського, так і у спеціальному органі відділу — «*Записках Юго-Западного Отдела*» (два томи, 1873 р. і 1874 р.). Крім того, окремо вийшли праці: «*Народныя южно-русскія сказки*» (два томи, 1869–1870 рр.) та «*Чумацкія народный пьсни*» (1874 р.) І. Рудченка, «*Историческія пьсни малорусскаго народа*» В. Антоновича і М. Драгоманова (1874–1875 рр.), «*Малорусскія народный преданія и рассказы*» М. Драгоманова (1876 р.), «*Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарчья*» П. Житецького (1876 р.) [2, с. 173].

Відділ існував до 1876 р., коли прийнято Емський указ. Значно вплинули на його закриття звинувачення двох учасників — М. Юзефовича і В. Шульгина — спочатку на сторінках «*Киевлянина*» у поширенні «ідей українського сепаратизму», а згодом це були уже «не пресові, а цілком агентурні «доноси». Як здогадується Ф. Савченко про основну причину доносів М. Юзефовича, «особисті ворожі настрої до більшості з членів-керівників Відділу підбурили його вжити крайніх заходів не лише проти Відділу, але й проти української культури в цілому» [6, с. 62, 114].

Спроби відновити у Києві Південно-Західний відділ були безуспішними. Після його закриття центрами розвитку української етнографії стали наукові товариства, створені у 70-х рр. при Київському, Львівському, Харківському університетах.

Діяльність київських учених 70-х рр. принесла надзвичайно плідні результати, зокрема було зібрано багато нового етнографічного матеріалу, а головне, для його опрацювання вперше використовувалися нові наукові методи, як от історично-порівняльний, який застосовували багато українських вчених.

У другій половині ХІХ ст. на Слобожанщині провідне місце в розвитку науки про літературу належить Харківському університетові. При ньому у 1876 р. виникло *Історико-філологічне товариство*, до якого зокрема входили О. Потебня, М. Дрінов, М. Сумцов. Працюючи у важких умовах царських

заборон, товариство боролось за утвердження суверенного права українського народу на свою культуру, і загалом за суверенітет України. Основна заслуга цього об'єднання полягала у збиранні та вивченні українського фольклору. Його представники записували і досліджували творчість кобзарів, лірників. Діяльність товариства у сфері фольклору й етнографії мала не лише наукове значення, а й виховне — вона пробуджувала інтерес широких мас до народної творчості [5].

На особливу увагу заслуговує внесок у розвиток української етнографії професора Харківського університету *Олександра Потебні*. Працюючи у галузі мовознавства, літературознавства, філософії та психології, О. Потебня присвячував багато часу вивченню української фольклористики. Майже половина його наукового доробку — фольклористичні праці. Основні теоретичні положення фольклористичної концепції вченого розроблено у таких публікаціях: «*Про деякі символи в слов'янській народній поезії*» (1860 р.), «*Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв*» (1865 р.), «*Про Долю та споріднених із нею істот*», «*Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення*» (обидві — 1867 р.), а також у дослідженнях, що опубліковані після смерті: «*Із лекцій з теорії словесності: Байка. Прислів'я. Приказка*» (1894 р.), «*Із записок з теорії словесності*» (1905 р.). Найбільше уваги із жанрів українського фольклору О. Потебня приділяв пісням. Він їх групував не за змістом, як звичайно робилось, а за мотивами та складом. Цей метод вчений застосував у одній зі своїх праць — «*Обьясненіє малорусскихъ и сродныхъ съ ними пьсень*» (Варшава, два томи, 1883–1887 рр.) [2, с. 174].

Твори усної словесності і народні розвідки з'являються у періодичних виданнях Галичини та Буковини — «*Вечерницях*», «*Меті*», «*Правді*».

Як ми знаємо, складні суспільно-історичні обставини у різні періоди гальмували розвиток українського пресо- та книговидання і українства загалом. Особливо це стосується 60–70-х рр. XIX ст., коли були запроваджені заборони російської влади, спрямовані на витіснення української мови з культурної галузі й обмеження її побутовим вжитком. Це негативно позначилося й на українському виданні фольклорних матеріалів — призупинило його розвиток, однак не припинило видавання творів українського фольклору. Як бачимо, в той час видавалося їх не так вже й мало. Можемо собі лише уявити, які могли б бути досягнення у виданні народних творів, якби не царат.

1. Барвінський О. Історія української літератури: Ч. 1: I і II доба. Усна народна словесність / О. Барвінський. — Львів, 1920. — 430 с. 2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. — К.: Феміна, 1995. — 538 с. 3. Зелінська Н. В. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Зелінська. — Львів: Світ, 2002. — 268 с. 4. Зеров М. К. Твори в 2 т. / М. К. Зеров. — К.: Дніпро, 1990. Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / упоряд. Г. П. Кочура, Д. В. Павличка. — К.: Дніпро, 1990. — 601 с. 5. Назаренко В. Ю. Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения / В. Ю. Назаренко. — Х., 1999. — 288 с. 6. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. / Ф. Савченко. — 2-е вид. — Мюнхен, 1930. — 415 с.

**УКРАИНСКИЕ КНИГОИЗДАНИЯ ФОЛЬКЛОРНОЙ ТЕМАТИКИ
В 60-70-Х ГГ. XIX В.**

Отражено состояние украинского книгоиздания фольклорной тематики в период царских запретов 60-70-х гг. XIX в.

UKRAINIAN BOOK FOLKLORE SUBJECT IN 1860-70'S

Clarifies the status of Ukrainian book publishing folk themes during the king's decree 1860-70's.

Стаття надійшла 22.09.2011

УДК-09+025.176

Л. М. Ніконенко

Українська академія друкарства

**ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ
БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ДРУКАРСТВА**

Викладаються відомості про рідкісні книги фонду бібліотеки Української академії друкарства кінця XIX–початку XX ст.

Книга, видання, бібліотека, література

У фондах бібліотеки Української академії друкарства зберігається чимала кількість книг. Поряд з навчальною, науковою, довідковою літературою усіх галузей знань є також література, яка забезпечує навчальні та науково-дослідні процеси. Наявні книги, що виокремлені в реєстр книжкових фондів — це особливо рідкісні та рідкісні книги, що датуються кінцем XIX–початком XX століття. Загалом у фонді бібліотеки є понад 1450 примірників таких видань. Оскільки бібліотека почала функціонувати з 1930 р. у місті Харкові, то під час Другої світової війни фонди бібліотеки повністю згоріли. Лише у 1945 р., тоді ще Український поліграфічний інститут був переведений до Львова, де і розпочинає працювати бібліотека. Це був важкий повоєнний час, де надзвичайно багато зусиль та коштів було затрачено на комплектування фондів. Однак освітянський заклад не може функціонувати без бібліотеки. Перші працівники бібліотеки такі як М. В. Радіонова та М. К. Воеца змогли укомплектувати бібліотеку підручниками та навчальними посібниками фахово-галузевих ресурсів. Власне, ці рідкісні книги, у XXI ст. є найціннішим документом своєї епохи. Так, вони не хизуються сучасним яскравим оформленням обкладинок, титулів, шмуцтитулів тощо, однак своїм скромним оздобленням палітурок, але яскраво розгорнутим змістом того часу, рідкісні видання пройшли славний шлях розвитку до кращих зразків сучасного книгодрукування.